lince, bu onun kurban edilmek istendiği sırada yaşayan kardeşlerinin en küçüğü olmasıyla çelişmez. Çünkü bazı kaynaklar Abdülmuttalib'in on üç oğlunun bulunduğunu kaydeder. Aslında Abdullah'ın, kurban edileceği sırada "babasının en küçük oğlu olduğu" tarzında İbn İshak'tan gelen rivayet için Süheylî "gayri mâruf" demekte ve tercih edilecek rivayetin "annesinin en küçük oğlu" tarzında olabileceğini söylemektedir (bk. *er-Ravżü'l-ünüf*, II, 137).

Abdullah'ın, akranları arasında çok beğenilen yakışıklı bir genç olduğu rivayet edilmektedir. Yüzünde diğer gençlerde bulunmayan bir güzellik ve parlaklık vardı. Siyer müellifleri bunun daha sonra Âmine'ye intikal eden "nübüvvet nuru" olduğunu kabul eder (bk. ÂMİNE). Abdullah, Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi de dahil olmak üzere çeşitli kadınlardan aldığı evlenme tekliflerini reddetmiş, nihayet babasının teşebbüsü üzerine Vehb kızı Âmine ile evlenmiştir. Evliliğinin ilk üç günü Âmine'nin evinde geçmiştir.

Evlendikten sonra çok yaşamadığı ve Hz. Peygamber'i yetim bırakarak öldüğü şüphesizdir (bk. ed-Duhâ 93/6). Zaten Abdullah ile Âmine'nin peygamber'den başka çocukları olmadığı da bilinmektedir. Tercih edilen rivayete göre, ticaret maksadıyla yaptığı Şam (Gazze) seyahati dönüşünde hastalanmış ve Medine'de (Yesrib), babasının dayıları olan Adî b. Neccâr oğulları yanında bir ay kadar hasta yattıktan sonra vefat etmiş, orada Nâbiğa (النابغة) (Zürkânî ve diğer bazı tarihçilere göre Tâbia [التابعة]) adlı birine ait evin avlusuna defnedilmiştir. Mescid-i Nebevî'nin Ebû Bekir kapısı hizasında, yaklaşık 500 metre uzaklıkta bulunan ve kendisine ait olduğu kabul edilen kabir, mescidin 1976 yılında genişletilmesi sırasında yıkılmıştır. Abdülmuttalib, oğlunun hastalandığını haber alınca büyük oğlu Hâris'i Yesrib'e göndermiş, fakat Hâris şehre ulaşmadan Abdullah vefat etmiştir. Kaynaklar onun vefat tarihi ve yaşı hakkında oldukça farklı rivayetler kaydetmektedir. Bazılarına göre Hz. Peygamber'in dünyaya gelişinden yedi ay önce, bazılarına göre de Peygamber yirmi sekiz aylıkken vefat etmiştir. Ancak özellikle ilk kaynaklar vefatın, Peygamber'in dünyaya gelişinden önce olduğu tarzındaki görüşü tercih ederler. Buna göre yaşının o sırada on sekiz civarında olması gerekir. Nitekim Hâfız Alâî, İbn Hacer ve Süyûtî de bu kanaatedirler (Zürkânî, *Şerḥu'l-Mevâhib*, I, 109). Bu rivayet, Taberî tarafından, Abdullah'ın ve Hz. Peygamber'in doğumu için Nûşirevân'ın saltanat yılları itibariyle verilen tarihlere de uygun düşmektedir (bk. *Târîḫ*, II, 154-155). Gerçi F. Buhl, Abdullah'ın Peygamber'in doğumundan önce vefat ettiğini ifade eden rivayet için, "Tarihî olmaktan çok şahsî bir görüşe dayanması muhtemeldir" demekte ve delil olarak da Taberî'den naklen Bahîrâ'nın şu sözlerini göstermektedir: "Babasının hâlâ yaşaması uygun düşmez". Halbuki Taberî'de yer alan hadise, F. Buhl tarafından ileriye sürülen ihtimalin tamamen aksini ispat etmektedir. Çünkü orada kaydedildiğine göre rahip Bahîrâ, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'e Peygamber'le olan yakınlığını sormuş ve "Oğlumdur" tarzında cevap alınca şöyle demiştir: "O senin oğlun olamaz, zira bu gencin babasının hâlâ yaşamakta olması uygun düşmez". Bunun üzerine Ebû Tâlib, "Kardeşimin oğludur" demiş, rahip de "Babası ne oldu?" diye sorunca Ebû Tâlib şu cevabı vermiştir: "Muhammed'in annesi kendisine hamile iken babası ölmüştür" (bk. *Târîḫ*, II, 277-278.)

İslâm âlimlerinin çoğunluğu, oğlunun nübüvvetine yetişmeyen Abdullah'ın âhirette azap görmeyip kurtuluşa ereceği kanaatindedir (bk. FETRET).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967 → Konya 1401/1981, s. 10-21; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 108-109, 151-158; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 64, 88-89, 92-100; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, I, 91; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), II, 103, 154-155, 165, 239-246, 277-278; Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-ẕeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1367/1948 → Beyrut 1384-85/1964-65, II, 280-281; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 559; Süheylî, *er-Ravżü'l-ünüf* (nşr. Abdurrahman el-Vekîl), Kahire 1387-90/1967-70, II, 131-143; İbnü'l-Cevzî, *Ṣıfatü'ṣ-ṣafve* (nşr. Mahmud Fâhûrî — Muhammed Kal'acî), Haleb 1969-73 → Beyrut 1399/1979, I, 47-48, 51; Diyârbekrî, *Târîḫu'l-ḫamîs*, Kahire 1283 → Beyrut, ts. (Müessesetü Şa'bân), I, 182-187; Zürkânî, *Şerḥu'l-Mevâhib*, Kahire 1329 → Beyrut 1393/1973, I, 91-110; Aclûnî, *Keşfü'l-ḫafâ*ʾ (nşr. Ahmed el-Kalâş), Haleb ts. Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî), I, 230-231; M. Âsım Köksal, *İslâm Târihi, Mekke Devri*, İstanbul 1987, I, 142-143; Kâmil Miras, "Abdullah b. Abdulmuttalib", *İTA*, II, 240-243; F. Buhl, "Abdullah", *İA*, I, 29; W. Montgomery Watt, "ʿAbd Allāh b. ʿAbd al-Muṭṭalib", *EI²* (Fr.), I, 43-44; [İdare], "ʿAbdullāh b. ʿAbdülmuṭṭalib", *UDMİ*, XII, 796-798.

BEKİR TOPALOĞLU

ABDULLAH b. ABBAS b. ABDÜLMUTTALİB

(عبدالله بن عباس بن عبد المطلب)

Ebü'l-Abbâs Abdullāh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88)

Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbî.

İbn Abbas diye de meşhur olan Abdullah, hicretten üç yıl kadar önce, müslümanlar Kureyş'in ablukası altındayken Mekke'de doğdu. Annesi, Hz. Hatice'den hemen sonra müslüman olan Ümmü'l-Fazl Lübâbe'dir. Doğduğu zaman babası tarafından Hz. peygamber'e götürüldü ve duasına mazhar oldu. Hicretten muaf tutulanlardan (**müstaz'af***) olan annesiyle Mekke'de kaldı. Bir süre sonra onunla birlikte Medine'ye göçtüğü şeklindeki rivayet yanında, babası Abbas'la birlikte fetih yılı (630) hicret ettiğine dair de rivayetler vardır. Hz. Peygamber'in fiil ve hareketlerini öğrenmek arzusuyla onun yanında kalmaya çalışır, Peygamber'in zevcelerinden Meymûne teyzesi olduğu için bazı geceler Peygamber evinde konuk edilirdi. Peygamber'e karşı olan sevgisi, bağlılığı ve samimi hizmetleri sebebiyle onun takdirini kazanmış ve "Allahım, ona Kitab'ı öğret ve dinde mütehassıs kıl!" tarzındaki duasına nâil olmuştur (bk. Buhârî, "ʿİlim", 17; "Vuḍûʾ", 10).

Halife Osman devrinden itibaren çeşitli vesilelerle Arap Yarımadası'nın dışına çıktı; Kuzey Afrika'ya, Cürcân'a, Taberistan'a ve İstanbul'a gitti. 656 yılında Hz. Osman tarafından hac emîri tayin edildi. Daha sonra Hz. Ali'nin maiyetinde Cemel ve Sıffîn savaşlarına katıldı. Ona, Muâviye'yi Şam valiliğinden azletmemesini tavsiye ettiyse de sözünü dinletemedi. Hakem olayında Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Ali'yi temsil etmesine karşı çıktı. Daha sonra Hâricîler'i ikna etmek üzere Ali tarafından görevlendirildi. Hâricîler karşısında **tahkîm***i savundu, bu olayı bahane ederek Ali'yi tekfir etmemeleri ve ona karşı gelmemeleri gerektiğini âyetlerle ispata çalıştı. Hâricî-İbâzî ve Sünnî kaynaklar arasında, söz konusu görüşmenin seyri hakkında farklı ifadelere rastlanıyorsa da görüşmelerin oldukça çetin geçtiği, bazı Hâricîler'in fikir değiş-

tirerek kendi grublarından ayrıldığı müştereken belirtilmektedir (bk. E. R. Fığlalı, *AÜİFD*, XXII (1978), s. 246-275). Daha sonra Hz. Ali onu Basra valiliğine tayin etti (39/659). Bu görevde iken hazineyi suistimal ettiği, halifenin konuya eğilmesi üzerine istifa ederek devlet hazinesinden fazlaca bir meblağı da almak suretiyle yakınları ile birlikte şehri terkettiği yolunda bazı kaynaklarda (bk. Ya'kûbî, *Târîḫ*, II, 205; Taberî, *Târîḫ*, V, 141-143; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 323) yer alan çelişkili bilgiler, Batılı yazarlar tarafından ilgi çekici bulunmuş, sübûtu kati bir iddia imiş gibi -Basra'ya vali olduktan sonra İbn Abbas hakkında ileri sürülen rivayetlerin ihtiyatla karşılanması gerektiğine işaret edilmesine rağmen- üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Halbuki muteber **cerh** ve **ta'dil** kaynaklarından hiçbirinde yer verilmeğe ve üzerinde durulmağa değer görülmeyen bu bilgilerin temelinde siyasî çekişmelerin ve Şiî-Sünnî ihtilâfının bulunduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır. Zira Taberî'nin senediyle naklettiği bu haberin rivayet zincirinde yer alan isimlerden biri olan Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ, bazı otoritelerce "güvenilmez", "zayıftır", "hiçbir değeri yoktur", "aşırı bir Şiî'dir" gibi ifadelerle değerlendirilmiştir. Yine bu senede göre, haberi kendisinden duyanlar da belli değildir. Bu safhada haberin râvileri, isimleri meçhul bazı kişilerdir. Ayrıca yolsuzluk iddiasının muhbiri olarak görülen Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye İbn Abbas'ın tahkir edici sözler söylediği ve bu sebeple aralarında şahsî bir sürtüşmenin mevcut olduğu, Basra'dan ayrılırken hazineden aldığı malların birikmiş şahsî istihkakı ile **fey***'den kendine düşen paydan ibaret bulunduğu da bu iddia ile birlikte zikredilen bilgiler arasındadır. Hz. Peygamber başta olmak üzere Ömer, Osman, Ali gibi zevatın dua, övgü, güven ve iltifatlarına mazhar olan, gerek ashap gerekse tâbiîn devirlerinde bilhassa tefsir ve fıkıh meselelerinde otorite olarak tam bir itimatla kendisinden faydalanılan, tarihin hiçbir devrinde ve muhitinde bu seçkin kişiliğine gölge düşmeyen İbn Abbas hakkında böylesine dayanaksız iddialarla hüküm verilmeye kalkışılması ve cüretin "yalancı", "namussuz", "hilekâr", "düzenbaz" gibi çirkin ifadeler kullanacak boyutlara kadar ulaşması (*İA*, I, 27), ilim adına bir talihsizlik olarak değerlendirilmelidir. F. Buhl'ün bu garazkârâne üslûbu müsteşriklerce de tepki ile karşılanmış olmalı ki, sözü edilen ansiklopedinin ikinci baskısında İbn Abbas'ın hayatını L. Veccia Vaglieri yeniden yazmış, İbn Abbas'ın Basra Valiliğinden ayrılırken hazineye el koymuş olabileceğini, ancak bunun müslüman toplum nazarında aleyhine hiçbir etki yapmadığına ve onun güvenilir kişiliğine gölge düşürmediğine göre, bu konuda onu haklı gösterecek kuvvetli gerekçelerin bulunduğunu, bu sebeple bu tür iddiaların bir değer taşımayacağını belirtmiştir (*EI²*, I, 40). *Mürûcü'z-zeheb*'de (III, 60-62) yer alan ve İbn Abbas'ın Hulefâ-yi Râşidîn ve özellikle Hz. Ali hakkındaki müsbet kanaatlerini Muâviye'ye karşı nasıl bir açıklıkla söylediğini gösteren rivayet, onun Muâviye tarafına geçtiği tarzındaki iddiayı tereddüde yer bırakmayacak şekilde çürütmektedir.

Kaynaklar, mümtaz bir kişiliğe sahip olan Abdullah b. Abbas'ın siyasî ve sosyal olaylar karşısında ilmî otoritesini ve siyasî itidalini daima muhafaza ettiğini belirtmektedir. Meselâ Muâviye'nin vefatından sonra Ali taraftarları Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet ettiği zaman, Abdullah Kûfeliler'e güvenilemiyeceğini, davetlerine icâbet etmemesi gerektiğini ona söylemiş ve mutlaka bir yere gidecekse bu yerin Yemen olabileceğini, aksi halde bazı tatsız olaylarla karşılaşabileceğini kendisine hatırlatmışsa da sözünü dinletememiştir. Kerbelâ fâciasını haber alınca çok üzülmüş ve rivayete göre gözlerini kaybedecek derecede ağlamıştır. Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini ilân ederek Harem-i şerîf'i kendisine karargâh edinmesi üzerine, hilâfete Emevîler'den daha lâyık olmasına rağmen Harem-i şerîf'i karargâh yapmasına karşı çıkmış ve ona biat etmeyerek Tâif'e çekilmiştir. Hayatı boyunca müslümanların birlik ve beraberliğini savunan, bunun gerçekleşmesi için zaman zaman yetkilileri uyaran, gerektiğinde eleştiren ve kendisine yapılan halifelik tekliflerine iltifat etmeyen Abdullah b. Abbas, yetmiş yaşlarında iken Tâif'te vefat etmiş, cenaze namazını Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye kıldırmıştır.

İlmî Şahsiyeti. İbn Abbas, Hz. Peygamber'in vefatında on üç yaşında bir gençti. Çok hadis rivayet eden sahâbîlerden (**müksirûn***) biri olarak naklettiği 1660 hadisin bir kısmını bizzat Peygamber'den duymuş, çoğunu ise Hz. Ömer, Ali, Muâz, babası Abbas, Abdurrahman b. Avf, Ebû Süfyân, Ebû Zer, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit ve diğer sahâbîlerden öğrenmiştir. Muteber hadis âlimleri onun rivayet ettiği hadislere önem vermişlerdir. 75 hadisini Buhârî ve Müslim müştereken, 120 hadisini yalnız Buhârî, 9 hadisini de Müslim **tahric*** etmiştir. Ayrıca hadislerinin büyük bir bölümü *Müsned*'de (I, 214-374; V, 116-122) yer almıştır. Kendisinden de 197 kişi hadis nakletmiştir. Çok hadis rivayet etmiş olmanın yanında hadis öğretimine de önem vermiştir. "Din ilmini ancak şahitliğini kabul ettiğiniz kişilerden öğreniniz" demiş, bazı tâbiîler hakkında **cerh*** anlamı taşıyan değerlendirmeler yapmıştır (bk. *Tecrid Tercemesi*, I, 52, dipnot 1). Hadis öğretiminde **arz** veya **kıraat** denilen metodun geçerli olduğunu belirtmiş, kendisinden ders almak için gelen Tâifliler'e bir müddet hadis okuduktan sonra -yaşlılık ve yorgunluk sebebiyle- hadis metinlerini birbirine karıştırmaya başlayınca şöyle demiştir: "Ben artık yoruldum. Siz okuyun da ben dinleyeyim. Sizin okuduğunuzu benim dinleyip tasvip etmem, tıpkı benim okumam gibidir" (Tirmizî, *Kitâbü'l-ʿİlel*, V, 751-752).

İbn Abbas'ın, Ehl-i kitap'tan olup Müslümanlığı kabul etmiş bazı kişilerden rivayette bulunması da Goldziher ve F. Buhl gibi müsteşriklerin üzerinde durduğu hususlar arasındadır. Gerek İbn Abbâs'ın gerekse diğer bazı sahâbîlerin bu çeşit haber ve rivayetleri az da olsa kullandıkları doğrudur. Ancak bu rivayetler hiçbir zaman verdikleri haberin ve bilginin doğruluğunu iddia edip bunlara inanmak için değil, bazı İslâmî görüş ve tezlerin izah ve teyidi maksadıyla kullanılmıştır; bunda bir mahzurun bulunmadığı ise bizzat Hz. Peygamber'in izni ile sabittir (bk. Buhârî, "Enbiyâ'", 50; Müslim, "Zühd", 72). İsrâiliyat'tan sayılan bu tür rivayetleri üç gruba ayırıp değerlendirmek mümkündür: **1)** Doğrulukları İslâmî delillerle sabit olanlar. **2)** Yanlış oldukları bilinenler. **3)** Haklarında İslâmî bilgi bulunmayan hususlar. Bu sonuncular ne kabul ne de reddedilir. Rivayet edilmelerinde de bir mahzur yoktur (bk. İbn Teymiyye, *Muḳaddimetü't-tefsîr*, XIII, 365-367). İbn Abbas'tan gelen bu tür rivayetlere bazı çevrelerce yapılan itirazlar, aslında kendisine ait olduğu kesin olan rivayetler sebebiyle değil, daha çok siyasî düşüncelerle ona izâfe edilen rivayetler dolayısıyladır. Nitekim F. Buhl de bir ta-

raftan onu bu konuda tenkit ederken, "Kendisine atfen zikrolunan hadislerden bazıları, sonradan sahtekârlar tarafından ona isnat olunmuştur" demek suretiyle bu gerçeği itiraf etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in inceliklerini anlayıp yorumlaması için Hz. Peygamber'in özel olarak dua ettiği Abdullah b. Abbas'ın tefsir ilmindeki üstünlüğü, daha ilk devirlerden itibaren hemen herkes tarafından kabul edilmiştir. Âyetlerin nüzul sebeplerini, nâsih ve mensuhunu çok iyi bildiği gibi Arap edebiyatına olan vukufu da mükemmeldi. Onun Nâfi' b. Ezrak'ın sorularına verdiği doyurucu cevaplar (aş. bk.), edebiyattaki üstün mevkiini göstermek için kâfidir. Bu sebeple ashap devrinden itibaren "Hibrü'l-ümme, Tercümânü'l-Kur'ân" unvanlarıyla anılagelmiştir. Nitekim Halife Ömer, Bedir ashabının da katıldığı ilim meclislerinde, yaşı küçük olmasına rağmen onu da bulundurur ve fikirlerine değer verirdi.

İbn Abbas'a nisbet edilen tefsir rivayetleri sayıca pek çok olduğu gibi sağlamlık bakımından da farklılık arzetmektedir. Hemen her âyet hakkında ondan bir veya birkaç tefsir şekli rivayet edilmiştir. Bu rivayet karmaşasından dolayı İmam Şâfiî, İbn Abbas'tan tefsire dair 100 civarında hadisten başka bir şeyin sabit olmadığını söylemek mecburiyetinde kalmıştır. Münekkitler İbn Abbas'tan gelen tefsir yollarını (tarik), ona nisbetleri açısından tek tek inceleyerek değerlendirmişler ve bunların kimler tarafından hangi eserlerde kullanıldığını da ortaya koymuşlardır. Bu tefsir tarikleri şunlardır:

1. Muâviye b. Sâlih tariki. Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih—Ali b. Ebû Talha—İbn Abbas (yahut Mücâhid veya Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla İbn Abbas). En sağlam tarik budur. Buhârî'de (ta'lîkan zikrettiği tefsirlerde), Müslim'de ve sünenlerde bu tarikle rivayetler vardır. Ayrıca Taberî, İbn Ebû Hâtim ve İbnü'l-Münzir de bu yolu tercih etmişlerdir.

2. Kays b. Müslim el-Kûfî tariki. Atâ b. Sâib—Saîd b. Cübeyr—İbn Abbas. Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıyan sağlam bir tarik olup Feryâbî ve *el-Müstedrek* sahibi Hâkim tarafından kullanılmıştır.

3. İbn İshak tariki. Muhammed b. Ebû Muhammed—İkrime veya Saîd b. Cübeyr—İbn Abbas. **Hasen** mertebesinde sağlam olup Taberî, İbn Ebû Hâtim ve Taberânî tarafından çokça kullanılmıştır.

4. Süddî (el-Kebîr) tariki. Ebû Mâlik veya Ebû Sâlih vasıtasıyla İbn Abbas'a varan bu tarik de makbul sayılmıştır. Müslim, sünen-i erbaa ve Taberî bu tarikle rivayette bulunmuşlardır.

5. İbn Cüreyc tariki. Aradaki râvileri atlayarak doğrudan doğruya İbn Abbas'tan nakiller yapan İbn Cüreyc, topladığı rivayetlerin sağlamlığına dikkat etmemiştir. Bu sebeple onun rivayetleri başka yollarla desteklenmediği takdirde makbul sayılmamıştır. Ancak, Haccâc b. Muhammed'in aynı tarikle İbn Abbas'tan rivayet ettiği tefsir cüzü ittifakla sahih kabul edilmiştir.

6. Dahhâk b. Müzâhim tariki. Rivayet zinciri içinde yer alan Saîd b. Cübeyr'i zikretmediği için sağlamlığına güvenilmez. Bu tarikin zayıf sayılan rivayetleriyle Taberî, İbn Ebû Hâtim, İbn Merdûye ve İbn Hibbân nakiller yapmışlardır.

7. Atıyyetü'l-Avfî tariki. Aradaki râvileri atlayarak doğrudan doğruya İbn Abbas'tan rivayette bulunduğundan güvenilmez. Tirmizî, bu yolla gelen bazı hadisleri **hasen** saymıştır. Taberî ve İbn Ebû Hâtim de bu yolla pek çok rivayette bulunmuşlardır.

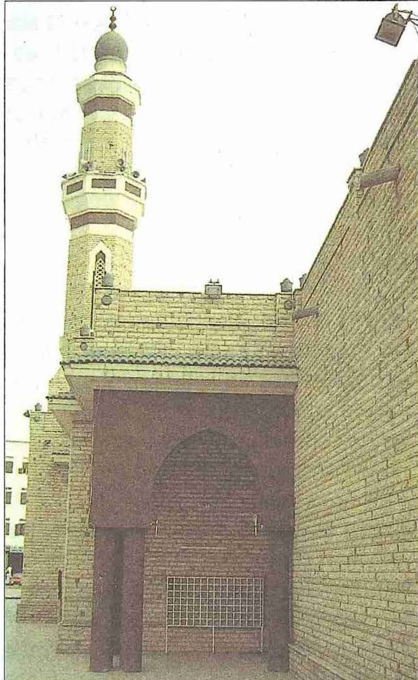
8. Mukātil b. Süleyman tariki. Güvenilmez.

9. Muhammed b. Sâib el-Kelbî tariki. Ebû Sâlih Bâzân yoluyla İbn Abbas'tan gelen bu tarik son derece zayıftır. Hele Süddî (es-Sağîr) yoluyla gelmişse asla güvenilmez. Bununla birlikte Sa'lebî ile Vâhidî bu tarikle pek çok rivayette bulunmuşlardır. Fîrûzâbâdî tarafından derlenip İbn Abbas'a nisbet edilen *Tenvîrü'l-mikbâs* adlı tefsir bu tarikle rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Abbas fıkıh ilminde de önemli bir yere sahiptir. Dört Abdullah'tan (**abâdile***) biri sıfatıyla devrinde Mekke'nin fıkıh otoritesi kabul edilmiştir ve fetvalarının çokluğuyla meşhurdur. İbn Hazm onu fetvası en çok olan sahâbî olarak kabul eder (Hacvî, *el-Fikrü's-sâmî*, I, 272). Bu fetvaların Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ b. Ya'kūb tarafından yirmi cilt halinde toplandığı rivayet edilmekte ise de (İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkıîn*, I, 12), eser bugün elimizde mevcut değildir. Özellikle İslâm miras hukuku (**ferâiz***) alanındaki fetvaları müracaat kaynağı olmuştur. Onun en çok tartışılan fıkhî görüşlerinden biri, Hz. Peygamber tarafından belirli bir süre için izin verilen ve daha sonra yasaklanan **müt'a*** nikâhı konusundaki fikirleridir. İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin bazılarında onun müt'ayı tecviz ettiği, diğer bazılarında ise bu cevazın İslâm'ın ilk yıllarına ait olduğundan ve daha sonra müt'anın yasaklandığından söz ettiği görülmektedir. Herhalde İbn Abbas, Tirmizî'nin de belirttiği gibi, yasaklamadan habersiz olması sebebiyle önceleri müt'anın câiz olduğunu söylemiş, doğrusunu öğrendikten sonra ise bu görüşünden vazgeçerek onun haram olduğunu ifade etmiştir (bk. Tirmizî, "Nikâh", 29; Beyhakī, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 205-206).

İbn Abbas'ın talebeleri arasında birçok büyük fakih bulunmaktadır. İkrime, Mücâhid, Atâ, Saîd b. Cübeyr, Tâvûs, Saîd b. Müseyyeb bunlardan bazılarıdır. Ayrıca, Mekke muhitinde yetişen fakihlerden bir müddet ilim tahsil eden İmam Şâfiî'ye de gerek fıkıh gerekse tefsir ve edebiyatta, dolaylı olarak tesir ettiği söylenebilir. İbn Abbas tefsir, fıkıh ve hadisten başka, Arap edebiyatı ve ensâb ilmi (geneloji) alanlarında da derin bilgiye sahipti. Aynı za-

Abdullah b. Abbas Camii - Tâif

manda kudretli bir hatipti; namazlardan sonra tesirli konuşmalar yapar, dinleyiciler arasında Arapça bilmeyenler varsa, sözlerinin onlar tarafından da anlaşılması için tercüman kullanırdı.

Eserleri. 1. *Tefsîru İbn ʿAbbâs.* Kendisinden nakledilen ve çeşitli tefsir ve hadis kitaplarında yer alan metinler. Dr. Abdülazîz b. Abdullah, on beş hadis kitabında (*Kütüb-i Sitte* ile *el-Muvaṭṭaʾ*, Ahmed b. Hanbel, Tayâlisî, Şâfiî, Humeydî'nin *Müsned*'leri, Abdürrezzâk'ın *Muṣannef*'i, İbn Cârûd'un *Münteḳā*'sı, Dârekutnî ve Dârimî'nin *Sünen*'leri) yer alan İbn Abbas'a ait tefsir rivayetlerini *Tefsîru İbn ʿAbbâs ve merviyyâtüh...* adıyla iki cilt halinde toplamış, bu rivayetlerden Buhârî ile Müslim'de bulunmayanların **isnad***ını sağlamlık açısından tenkide tâbi tutarak değerlendirmiştir. *Tefsîru İbn ʿAbbâs* ayrıca Fîrûzâbâdî tarafından toplanan tefsir metinlerini de ihtiva etmektedir. **2.** *Ġarîbü'l-Ḳurʾân.* Atâ b. Ebû Rebâh'ın düzenlediği bu cüz, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Atıf Efendi, nr. 2815/8, vr. 102ª-107ª) bulunmaktadır. Eser, Kur'an'daki "garîb" kelimelerin hangi Arap kabilesinin lehçesinden alınmış olduğunu göstermek suretiyle âyetlere açıklık kazandırmaktadır (bk. İ. Cerrahoğlu, *AÜİFD*, XXII, 23). **3.** *Mesâʾilü Nâfiʿ b. el-Ezraḳ.* Kur'an'da geçen anlaşılması güç 200 kadar kelime hakkında Hâricîler'in reislerinden Nâfi' b. Ezrak'ın sorduğu sorulara İbn Abbas tarafından verilen cevapları ihtiva etmektedir. Eserin nüshaları Zâhiriyye (Umumi, nr. 3849, vr. 108ª-119ᵇ), Dârü'l-kütüb (Mecmûa, nr. 166, vr. 132ª-143ᵇ) ve Berlin (nr. 683, 93-101, *Ġarîbü'l-Ḳurʾân* adıyla) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Süyûtî eserin bir bölümünü *el-İtḳān*'a aynen almış (II, 56-88), M. Fuâd Abdülbâkī de bu kelimeleri alfabetik sıraya koyarak *Muʿcemü ġarîbi'l-Ḳurʾân* ile birlikte neşretmiştir (Kahire 1950, s. 234-292). Âişe Abdurrahman, daha geniş bir çalışma ile aynı eseri *el-İʿcâzü'l-beyânî li'l-Ḳurʾân ve mesâʾilü İbni'l-Ezraḳ* adıyla yeniden neşretmiştir (Kahire 1971, s. 267-507). **4.** *el-Luġât fi'l-Ḳurʾân.* Abdullah b. Hüseyin b. Hasnûn el-Mukrî'nin rivayeti olan ve bir yazması Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 91/3, vr. 104ª-112ᵇ) bulunan eser, Selâhaddin el-Müneccid tarafından *Luġâtü'l-Ḳurʾân* adıyla neşredilmiştir (Kahire 1946). İ. Cerrahoğlu, *Ġarîbü'l-Ḳurʾân* ve *Luġatü'l-Ḳurʾân* ile Ebû Ubeyd'in *Luġatü ḳabâʾili'l-ʿArab* adlı eserini karşılaştırarak bu eserlerin aynı kaynaktan geldiğini göstermiştir (*AÜİFD*, XXII, 17-104). **5.** *Ḳaṣîdetü medḥ.* Dört halife ile babası Abbas'ın menâkıbı hakkında olan bu kasidesini halife Muâviye'nin huzurunda okumuştur. Bu eserlerden başka ona izâfe edilen *Müsned*, *Ḫavâṣṣu baʿżı'l-edʿiyye* ve *Ḥadîşü'l-Miʿrâc* gibi bazı risâleler de bulunmaktadır (bk. *GAS*, I, 28). Taberî'nin *Tehẕîbü'l-âs̱âr*'ında İbn Abbas'tan nakledilen hadisler, Mahmud Muhammed Şâkir tarafından iki cilt halinde Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye yayınları arasında neşredilmiştir (Taberî, *Tehẕîbü'l-âs̱âr: Müsnedü ʿAbdillâh b. ʿAbbâs*, Kahire 1402/1982).

Abdullah b. Abbas'ın medfun bulunduğu kabristan - Tâif

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meġāzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), bk. *Fihrist*; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 365-372; *Müsned*, I, 214-374; V, 116-122; Buharî, "ʿİlim", 17, "Vuḍûʾ", 10; Müslim, "Zühd", 72; Tirmizî, "Nikâḥ", 29; a.mlf., *Kitâbü'l-ʿİlel* (*el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ* sonunda), V, 750-751, 752; Müberred, *Bâbü'l-Ḫavâric* (*el-Kâmil*'den ayrı basım), Dımaşk, ts., s. 9; Ya'kûbî, *Târîḫ* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883 → Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 205; Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), III, 546; IV, 108, 125; V, 141-143; Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-ẕeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1384-85/1964-65, II, 364; III, 60-62; Beyhakī, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 205-206; İbn Teymiyye, *Muḳaddimetü't-tefsîr* (*Mecmûʿu fetâvâ* içinde, neşreden Abdurrahman en-Necdî), Riyad 1382, XIII, 365-367; İbn Kayyim, *İʿlâmü'l-muvaḳḳıʿîn* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1374/1955, I, 12; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 290-294; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Beyrut 1401/1981, VII, 323; VIII, 295-307; Zehebî, *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, Haydarâbâd 1375-77/1955-58, I, 40; a.mlf., *Mîzânü'l-iʿtidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire, ts. (Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye), III, 419-420; a.mlf., *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, III, 331-359; a.mlf., *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾ* (nşr. M. Seyyid Câdelhak), Kahire 1969, I, 41-42; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 330-334; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, V, 276-279; Süyûtî, *el-İtḳān* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1387/1967, II, 56-88; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde* (nşr. K. Kâmil Bekrî - Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr), Kahire 1968, II, 64-66; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 429; Zürkānî, *Menâhilü'l-ʿirfân*, Kahire 1362/1943, I, 483-484; Sezgin, *GAS*, I, 25-28; II, 275; Muhsin el-Emîn, *Aʿyânü'ş-Şîʿa* (nşr. Hasan el-Emîn), Beyrut 1403/1983, VIII, 55-57; *Tecrîd Tercemesi*, I, 52; Ö. Nasûhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973-74, I, 241-247; Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Kahire 1381/1961-62, I, 65-83; Muhammed b. Hasan el-Hacvî, *el-Fikrü's-sâmî fî târîḫi'l-fıḳhi'l-İslâmî*, Medine 1396, I, 272-273; Emîr Abdülaziz, *el-Enkiḥatü'l-fâside*, Amman 1402-1403/1982-83, II, 646-651; M. Ebû Zehre, *eş-Şâfiʿî*, Kahire 1367/1948 → Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 44-45; Abdülaziz b. Abdullah el-Humeydî, *Tefsîru İbn ʿAbbâs ve merviyyâtühû fi't-tefsîr min kütübi's-sünne*, Riyad, ts. (Câmiatü Ümmi'l-kurâ yayını), I, 17-18, 21, 25-29; İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara 1968, s. 97-104; a.mlf., "Tefsirde Atâ b. Ebî Rabâh ve İbn Abbâs'dan Rivâyet Ettiği Garibu'l-Kur'anı", *AÜİFD*, XXII (1978), s. 17-104; J. Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurispuridence*, Oxford 1975, s. 249-252; E. Ruhi Fığlalı, "Hâricîliğin Doğuşu ve Fırkalara Ayrılışı", *AÜİFD*, XXII (1978), s. 246-275; Von İsaiah Goldfeld, "The Tafsîr of ʿAbdallâh b. ʿAbbās", *Der Islam*, LVIII (1981), s. 125-135; A. Rippin, "Ibn ʿAbbās's Al-Lughāt fi'l-Qur'ān", *BSOAS*, XLIV (1981), s. 15-25; Mustafa Çetin, "Abdullah b. Abbas ve Tefsîri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İFD*, İzmir 1983, I, 227-238; Eşref Edip - M. Ali Aynî, "Abdullah b. Abbas", *İTA*, II, 213-218; F. Buhl, "Abdullah", *İA*, I, 26-27; L. Veccia Vaglieri, "ʿAbd Allāh b. al-ʿAbbās", *EI²* (İng.), I, 40-41; a.mlf. [ve İdâre], "ʿAbdullah b. el-ʿabbās", *UDMİ*, XII, 790-794.

İSMAİL L. ÇAKAN-MUHAMMED EROĞLU